

PRILOG POZNAVANJU ŽENSKE NOŠNJE KOD TAURISKA Uz djevojački pokop iz groba Lt 12 u Zvonimirovu kod Suhopolja

UDK 903.25: 391 (497.5) "6387"
Primljeno/Received: 2003. 09. 08.
Prihvaćeno/accepted: 2003. 09. 15.

Mitja Guštin
SI 6000 Koper
Primorska univerza
Inštitut za dediščino Sredozemlja
Garibaldijeva 18

U Zvonimirovu je između ostalog u keltskim grobovima 12 i 53 otkriven i poseban tip kopče, koja djelomično omogućava rekonstrukciju srednjolatske ženske nošnje iz plemenske zajednice Tauriska.

Ključne riječi: kopča tipa Brežice, ženska nošnja, Taurisci

Nives Majnarić-Pandžić, profesorica na Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu u okviru istraživanja prapovijesnih kultura posvetila se je prije svega pitanjima keltske arheologije (Majnarić-Pandžić 1970). Suvremeno iskopavanje ranosrednjovjekovnog groblja na Velikom polju kraj Zvonimirova, upravo u njenoj voljenoj Podravini, u zadnjem desetljeću pružilo je uvid u izvanredno očuvanu i dobro istraženu keltsku nekropolu.

Već prve objave, tj. svježiji izvještaji s terena pokazali su da se u Zvonimirovu radi o iznimnom latenskom arheološkom materijalu, koji će i nakon prvih objava (Tomičić 1994; Pavišić 1997; Sekelj-Ivančan & Belaj 1998; Tomičić 1999: 177, sl. 8; Tomičić 2000; Tomičić 2002; Tomičić et al. 2002) te detaljne obrade srednjolatskog ratničkog groba 12 upravo iz pera profesorice Majnarić-Pandžić (2001), više puta biti tema brojnih analiza.

Zbog iznimne očuvanosti grobnih priloga, u pojedinim slučajevima čak i drvenih lijesova, te značajnog sastava inventara, nekropola u Zvonimirovu pridonijet će boljem razumijevanju keltske materijalne kulture između Save i Drave, kao i značenja te karaktera graničnog područja između velikih plemenskih zajednica Tauriska i Skordiska.

Već su početkom 80-tih bile jasno predstavljene osnovne značajke materijalne kulture zapadne (Taurisci - Guštin 1977) i istočne (Skordisci - Božić 1981) keltske plemenske zajednice (Keltoi 1983, Guštin 1984). U kasnijim radovima Dragana Božića 1987; 1991; 1999; Bore Jovanovića 1987; 1992; Bore i Marije Jovanović 1988; Petra Popovića 1988; 1992; 1993 i ostalih, obje su zajednice danas dobro opredijeljene. Istovremeno su opaženi mnogobrojni utjecaji iz susjedne dačke grupe mlađeg željeznog doba, kao i ilirskog centralnobalkanskog prostora.

Iz vrlo zanimljivih grobova u Zvonimirovu, kao što su muški grobovi s potpunom ratničkom opremom (mač, štit, koplje, u jednom slučaju čak i ostaci bojnih kola) ili djelomičnim naoružanjem (koplje, ponekad i štit) te ženski grobovi s karakterističnim ukrasima nošnje (bez oružja) ovom prilikom izdvojiti ćemo posebno zanimljiv trojni grob 12 (Majnarić-Pandžić 2001). Uz ostatke ratničkog kompleta i dijelova ženske nošnje sa željeznim lančanim pojasom, u njemu je pronađen i drugi, vrlo karakterističan „štapićasti privjesak“ s lančićem, kakvog u Zvonimirovu nalazimo još samo u grobu 53 (neobjavljeno, Tomičić et al. 2002, 72).¹

---

¹ O brončanim i željeznim pojasima s privjescima govori se i u grobovima 49 i 50. Iz teksta nije jasno radi li se o istom tipu dugog štapićastog privjeska (Tomičić et al. 2002, 73).

Unutar grobnih cjelina zapadne grupe iz Dobove i Brežica, djelomično objavljenih 1984. godine (Guštin 1977: T. 4-5; Guštin 1981; Guštin 1984: Abb. 4; 6-8; 17-21; Beilage 1; Guštin 1984a: sl. 1-2; T. 2-4; Božić 1987: sl. 44/ 2-6, 8-9, 11, 14-15, 19-20; 45/ 2, 4, 7, 10, 12-14, 16; T. 86/ 1-7, 15-17; 87/ 1-14; Božić 1991: 472-475; Jovanović 2002), bila je očita pojava nesvakidašnjeg „dugog štapićastog privjeska“ za kojeg je pri obradi groba 12 iz Zvonimirova Majnarić-Pandžić ustanovila da o njegovom simboličnom (ili praktičnom) značenju ne znamo ništa (Majnarić-Pandžić 2001: 86).

Inventar groba 12 jedan je od najbolje sačuvanih i zaslugom Nives Majnarić-Pandžić dobro analiziranih grobnih inventara među srednjoeuropskim, osobito istočnokeltskim grobovima srednjeg latena. Zbog natprosječne cjeline grobnog inventara i iznimnog sastava zaslužuje da ga u našem prilogu ukratko rezimiramo prije izdvajanja „dugog štapićastog privjeska“.

U grobu 12 su prema antropološkim nalazima spaljenih kosti bili sahranjeni: muškarac, dijete i još jedna juvenilna osoba, koju je na osnovi priloga u grobu Majnarić-Pandžić opredijelila kao vjerojatno žensku osobu.² Iz samog tlocrta nije vidljivo međusobno razdvajanje pojedinih osoba u grobnoj raci, a isto tako iz objavljenog izvještaja ili analizom pojedinih dijelova nošnje nije moguće utvrditi položaj osteoloških ostataka pojedinaca.

Značajno je da je pronađeno dovoljno priloženih karakterističnih dijelova nošnje koji, unatoč paljevinskom pokopu i simboličnom prilaganju, omogućavaju da, na temelju općenitih pravila o sastavu grobnih inventara u srednjem latenu, razvrstamo predmete i pripišemo ih određenom ukopu.

Tako komplet oružja s mačem, štitom, kopljem i bojnim nožem, zajedno sa škarama, britvom (vjerojatno oboma) i brusom možemo pripisati ukopu keltskog vojnika. Dio njegove opreme je i pojas za nošenje mača s kopčom i tri obruča (Majnarić-Pandžić 2001:

T. 1; 2/1-2; 3; 9/5; 10/1-3, 5). Sastavni dio njegove nošnje je i jedan od nekoliko parova većih fibula, možda pronađenih u grobu (Majnarić-Pandžić 2001: T. 8/1-2).

Od preostalog gradiva, juvenilnom pokopu djevojčice, uz četiri para fibula, možemo pripisati i željezni lančani pojas (Majnarić-Pandžić 2001: T. 2/3), koji je autorica pripisala ratničkoj opremi, zatim „dugi štapićasti privjesak“ s lančićem (sl. 1/9), a možda i obje staklene jagode (Majnarić-Pandžić 2001: T. 8/3; 10/7-8).

Fibulu bez para (Majnarić-Pandžić 2001: T. 7/3) mogli bismo, s obzirom na statističko vrednovanje prisutnosti broja fibula u dječjim grobovima u Dobovi (Guštin 1984: Abb. 4), pripisati pokopu novorođenog djeteta.

Prazan prostor između paljevina pokojnika i ratna oprema, posebno priložena u suprotni kut, prekriveni su ostacima hrane životinjskog porijekla i sa šest keramičkih posuda (Majnarić-Pandžić 2001: T. 4-6). Bez obzira na njihov položaj u grobu ili tip, posude ne možemo pripisati određenom pokojniku.

Već je Nives Majnarić-Pandžić uvrstila inventar groba 12 u razvijeni LT C. Mač, masivno željezno koplje s kratkim nasadnikom i visoko povučenim listom, obje britve s ušicom, zajedno s obručima i kopčom za nošenje mača, tvore građu karakterističnu za stupanj LT C2. S obzirom na odsutnost materijala karakterističnog za stupanj LT C1, grob 12 svakako možemo postaviti u stupanj LT C2 (usporedi s inventarom grobova 5 i 23 iz Dobove: Guštin 1984: Abb. 19; Beilage 1; Božić 1987: sl. 45/2, 4, 10, 12, 14; T. 87/1-11; Jovanović 2002: Fig. 74-76).

Naša rasprava u jubilarnom zborniku usredotočena je na prisutnost „dugog štapićastog privjeska“ s lančićem u grobu 12 iz Zvonimirova (sl. 1/9). Ova vrsta predmeta poznata je iz više latenskodobnih nalazišta i u pravilu je duga između 15 i 20 cm, široka između 0,8 i 1,0

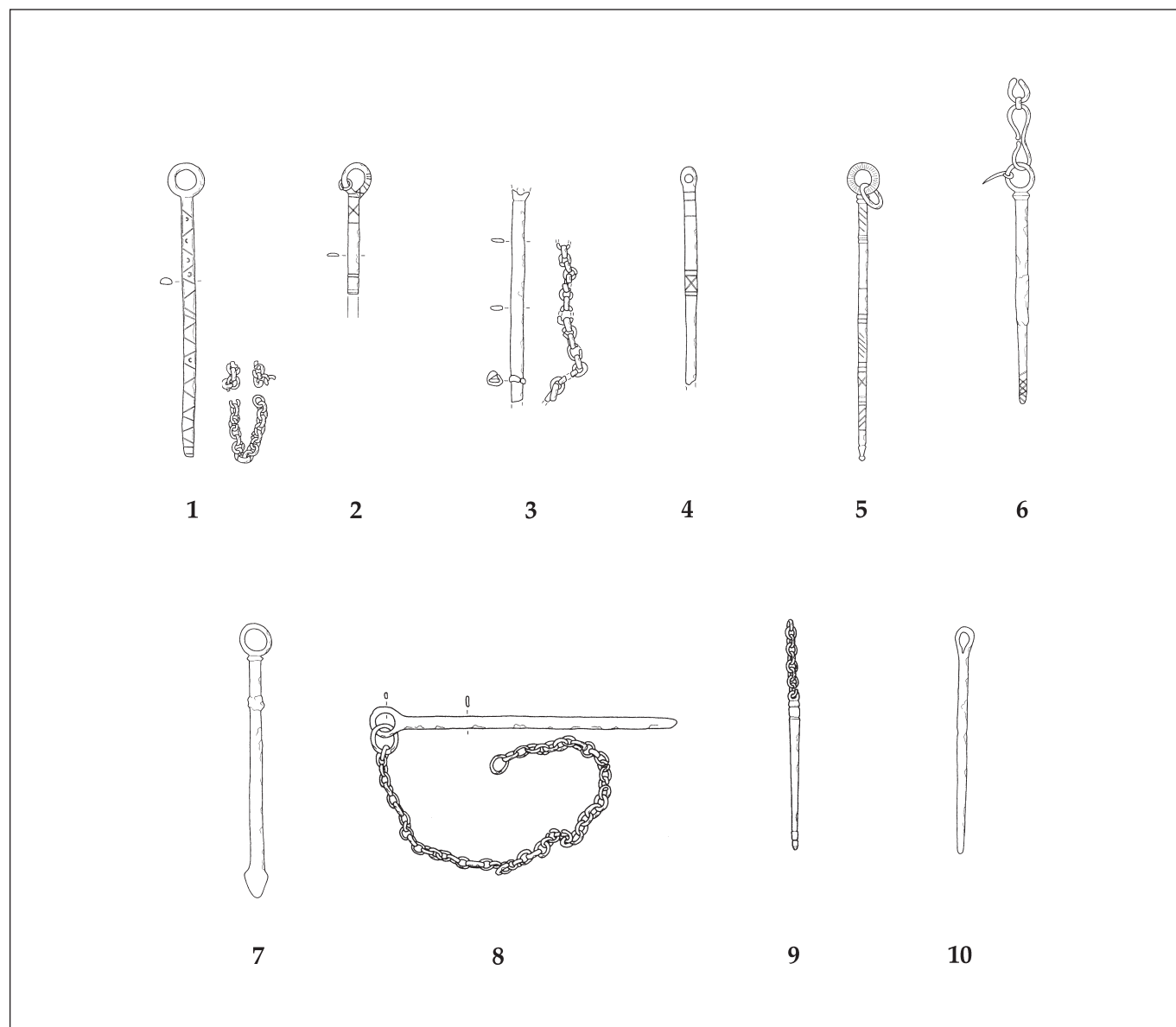
² Ukop tri osobe utvrđen je na osnovi antropoloških ostataka i u grobu 10 iz Dobove (Guštin 1981) u kojem su sudeći prema osteološkim ostacima bile sahranjene tri osobe: muškarac, žena i dijete.

Grob je Božić (1999: 209 - 210), na temelju različitih dubina i kronološki različitih predmeta iz inventara koji stariju opremu opredjeljuju još u stupanj C1, a mladu, sastavljenu iz velikog umba i mladeg mača, već na početak stupnja C2 u shemi razvitka stupnjeva Mokronog, razvrstao na grob 10a (Lt C1) i grob 10b (Lt C2).

Inventar groba 10 otkriven je odmah ispod oranice u, po našem uvjerenju, jedinstvenoj grobnoj jami s paljevinom tri osobe, dijelovima nošnje, priloženoj zdjeli i ratničkom opremom. Zdjela s kostima peradi, i pod njom paljevina djeteta i uspravno postavljen umbo, čiji je vrh uništen prilikom oranja, bili su odmah ispod oranice. Na terenu, kod sustavnog iskopavanja, nismo uočili da su u šljunkastu osnovu bile ukopane dvije grobne jame, također nedostaju prilozi, koji bi u slučaju diobe na dva različita grobna inventara upotpunili inventar groba 10b, dok u grobu 10a statistički nedostaje umbo.

Pojavu dva mača u jednom inventaru želimo, kao npr. u grobu 10 iz Dobove, unatoč opravdanim kronološkim argumentima, očuvati kao mogućnost interpretacije na jednoj drugoj, bilo simboličkoj, bilo trofejnoj razini. U vezi s pojavom dva mača u pojedinim grobovima zanimljiva je činjenica, da se u pojedinačnim rano i srednjolatenskim ratničkim grobovima pojavljuju dva štita kao npr. u grobu 162 u Novom Mestu (Križ 2001, kat. br. 133-139) i u grobu iz Batine (Vinski-Gasparini 1959: T. 1: 8-11). Dva umba pronađena su i u kasnolatenskom grobu 92 iz nalazišta Beograd-Karaburma (Todorović 1972: 30, T. 27/7; 61/2).

Pri preliminarnom predstavljanju keltskih grobova iz Zvonimirova autori uspoređuju inventar groba 10 iz Dobove s preslojavanjem groba 59 i još jednog groba iz Zvonimirova (Tomičić et al. 2002: 72).

Sl. 1 Primjeri kopči tipa Brežice: 1: Brežice gr. 49, 2: Dobova gr. 26, 3: Murska Sobota-Nova tabla gr. 18, 4: Slatina pri Rožni dolini grob 1a, 5-6: Formin, 7: Novo mesto, 8: Zvonimirovo gr. 12, 9: Perkáta, 10: Kleinhöfen. M 1/3.

cm. Izrađena je iz tankog, do 0,7 cm debelog, i u većini primjeraka polukružno kovanog željeza. Glava je oblikovana u okruglu ušicu, do najviše 2,5 cm promjera, na koju je u pravilu pričvršćen lančić iz sitnih članaka. Ušica i tijelo privjeska u većini su primjeraka ukrašeni zarezanim crticama, postavljenim pravokutno na tijelo ili pak u obliku slova x. Kraj privjeska se sužava, a neki od njih imaju i lijepo profiliran kraj (sl. 1).

Primjer iz groba 12 u Zvonimirovu nije ukrašen. Najbliže paralele za slične štapičaste predmete s ukrasom ili bez i s lančićem pričvršćenim na ušicu poznajemo s više nalazišta u Sloveniji. U Brežicama ih nalazimo

čak u 8 grobova, među kojima i u već dugo poznatom grobu 49 (sl. 1/1; Guštin 1984: Abb. 18) te u ostalim grobovima (sl. 2). Ostale paralele poznajemo iz groba 26 u Dobovi, gdje o lančiću svjedoči još samo jedan sačuvani zglob na ušici igle (sl. 1/2; Guštin 1984: Abb. 20), iz Novoga Mesta-Kapiteljska njiva, grob 149 (sl. 1/8; Križ 1999: str. 41/5; Križ 2001: kat. br. 145-148), iz grobova 1a i 11 iz Slatine v Rožni dolini (sl. 1/4; Pirkmajer 1991, T. 5/28; 12/82), iz groba 18 iz Murske Sobote-Nova tabla (sl. 1/3, neobjavljeno)³ i u dva primjerka iz keltsko-rimskog groblja u Forminu (sl. 1/5-6; Smodič 1940, 20, ris. 4: 31, 32) gdje grobne cjeline nisu sačuvane. Izvan tog prostora pronađeni su

³ Grobni inventar čine: željezna fibula, brončana fibula, željezni lančani pojas, velika željezna igla s ušicom, brončani lančić iz sitnih članaka, željezni nož s ručkom u obliku trna, fragment brončanog obruča.

GROB	KOPČA TIPA BREŽICE		FIBULE	LANČANI POJAS	OBRUČASTI NAKIT	OBRUČI	ORUĐA	GUMBI	OKOVI	KERAMIKA
	IGLA	LANČIĆ								
12	●	●	6	●	●	2			●	
16	●	●	2	●	●		●		●	
23	●	●	3	●		●		4		2
35	●	●	4	■	●	●				
48	●	●	4				●	4		●
49	●	●	4	●						
56	●	●	4	2	6	●	●		2	
71	●		6		●		●			

Sl. 2 Keltska nekropola u Brežicama. Pregled grobova s kopčama tipa Brežice (uredila Alenka Jovanović, Posavski muzej Brežice).

slični primjerci, koji po izradi, a možda i funkciji odstupaju od gore nabrojenih: iz uništenih grobova Kleinhöflein u Gradišću (sl. 1/10; Pittioni 1954: 684, Abb. 473/10) i groba u Perkáta u Mađarskoj (sl. 1/9; Hunyadi 1944: Abb. 20/7).

Pojavu tih značajnih štapićastih predmeta s ušicom i lančićem možemo pratiti prije svega u cijelom srednjolatenskom stupnju; grobni inventari iz Brežica 49, Slatine 1a, Murske Sobote-Nove table 18, Novoga Mesta-Kapiteljske njive 194, a vjerojatno i grobni nalazi s nalazišta Kleinhöflein pripadaju u stupanj LT C1; grobovi iz Dobove 26, Slatine 11 i Zvonimirova 12 u stupanj LT C2. U grobu 23 u Brežicama prisutnost obruča s bradavičastim ispupčenjima već nagovještava prijelaz u kasnolatenski stupanj.⁴

Ako se vratimo pitanju profesorice Majnarić-Pandžić o simboličkom (ili praktičnom) značenju, mišljenja smo, da ti predmeti ne predstavljaju *privjesak* već posebnu kopču, sastavljenu od velike željezne igle i željeznog lančića.

Duga štapićasta igla i lančić, pričvršćen na ušicu igle, sastavljaju komplet, jer većina primjeraka ima na ušici pričvršćen lančić ili makar njegov prvi članak. Radi se o tzv. sigurnosnoj igli, koja sprječava rastvaranje iglom zakopčane tkanine ili kože. Upravo ušica sa slobodnog kraja lančića iz groba 12 u Zvonimirovu potvrđuje sigurnosni karakter lančića (sl. 1/8, usporedi i sa sl. 1/1, 3, 9). Ušica je veća od ostalih dijelova i dovoljno velika da se je mogla zakvačiti na uži dio igle.

Štapićaste su igle vjerojatno imale i ukrasnu funkciju jer su, osim nekoliko iznimaka, na prednjoj, zaobljenoj strani, ukrašene paralelnim ili križnim urezima ili su im ušice i krajevi lijepo obrađeni i profilirani. Iznimke su potpuno glatka i neukrašena igla iz Zvonimirova 12 (sl. 1/8) i igla s nalazišta Kleinhöflein (sl. 1/10), koja se zbog različitog oblika izdvaja pa je njena pripadnost toj grupi uvjetna.⁵

Dijelovi lančića sastavljeni su od malih dobro izrađenih članaka (sl. 1/1, 3, 8) ili od većih u obliku ukrasnih osmica (sl. 1/6), što upućuje na činjenicu da je lančić bio korišten na vidljivom mjestu te da nije predstavljao samo funkcionalan, sigurnosni dio nošnje.

Jaka i dugačka igla sa sigurnosnim lančićem služila je za zakopčavanje težeg ogrtača ili plašta. Na to ukazuje dužina igle, koja je u usporedbi s fibulama puno veća, a također i duži lančić, pričvršćen na ušicu igle. Te specifične kopče su bez iznimke željezne, što znači, da je funkcija, tj. čvrsto kopčanje, imala prednost pred ukrasnim značajem. Takav tip kombinirane kopče, zbog najbrojnijih primjeraka u inventarima grobova iz Brežica, nazvali smo *kopča tipa Brežice*.

Kopče tipa Brežice pojavljuju se isključivo u ženskim grobovima. U većini slučajeva u tim grobovima zastupljeni su i željezni lančani pojasi, gracilne (ženske) varijante (Dobova gr. 26; Brežice gr. 12, 16, 23, 49, 56; Slatina v Rožni dolini gr. 1a; Murska Sobota-Nova tabla gr. 18) kao i u nekoliko primjeraka tipično muške varijante za nošenje mača (Novo Mesto gr.

⁴ Na neobjavljene priloge iz tog groba upozorio me je D. Božić. Za obruče s bradavičastim ispupčenjima kod Tauriska vidi Guštin, Cunja, Predovnik 1993: 18-20; Božić 1993: 190-193.

⁵ U tu skupinu možda bismo mogli uvrstiti i dvije duge, šiljaste igle, sačuvane bez ušice tj. glave. Prva, dužine 15,6 cm, je iz groba 11 u Slatini (Pirkmajer 1991, kat. br. 82), a druga je iz groba 160 u Novom Mestu-Kapiteljska njiva (Križ 2001, kat. br. 126) i sačuvana do dužine 12 cm.

194; Kleinhöflein). Iznimke u kombinaciji su primjer iz groba 53 u Zvonimirovu (Tomičić et al. 2002: 72), gdje je dio grobnog inventara neobičan člankoviti pojas s brončanim člancima povezanim brončanim i željeznim obručima i grobovi 48 i 71 bez lančanih pojasa iz Brežica, odnosno grob 35 s brončanom pojansom kopčom.

U inventarima s kopčom tipa Brežice nalazi se najmanje par ili više parova željeznih i brončanih fibula i prije svega nakit za ruke. Sudeći po grobnim inventarima, kopče tipa Brežice dio su ženske nošnje (sl. 3).

Prilikom definiranja kopči za zakopčavanje težeg ogrtača koristimo da bismo upozorili na još jedan vrlo poseban predmet - dugu masivnu brončanu iglu. Igle su dužine između 20 - 30 cm, s velikom otvorenom glavom, ponekad ukrašenom zarezima na vrhu, blago tordiranim tijelom i namjerno savijenim glatkim krajem. Pojavljuju se u grobovima Podzemelja (Dular 1978: T. 15/23; 16/1-6; Božič 2001: sl. 15; 18-19) i Vinice (Gabrovec 1966: T. 19/1-9). Božič je kod definiranja plemena Kolapijana naglasio, da se kod ovih igala radi o lokalnoj posebnosti (2001: 181ss, 187, karta sl. 20, popis na str. 192); ali za ove nesvakidašnje predmete, pronađene u paljevinskim grobovima, nema funkcionalnog tumačenja. U svakom slučaju oni su u širem kontekstu u Podzemelju pronađeni zajedno s fibulama tipa Mötschwil, variante Gemeinlebern, što omogućava svrstavanje tih predmeta u LT C2, a možda i u stupanj D1 (Božič 1987: 866; Božič 2001: 186-187). Čini se, da su te igle zbog masivnosti, veličine i primitivnog savijanja na kraju šiljastog dijela imale sličnu funkciju kao kopče tipa Brežice, tj. za zatvaranje ili kopčanje nekog većeg ogrtača? Zbog očito savijenog kraja, koji ukazuje na jednokratnu upotrebu, možemo pretpostavljati da su bile upotrebljavane samo kao dio odjeće za potrebe sahrane.

S obzirom na rasprostranjenost kopči tipa Brežice, prije svega na prostoru sjeveroistočne Slovenije, smijemo pretpostaviti, da se radi o dijelu keltske nošnje, specifične za srednjolatsko razdoblje na prostoru koji pripisujemo plemenskoj zajednici Tauriska. Već smo tabelarnim pregledom karakterističkog keltskog materijala upozorili (Guštin 1984, Beilage 1) na činjenicu da su, u našem primjeru unutar zapadne i istočne keltske zajednice na prostoru bivše Jugoslavije (Guštin 1984: Abb. 1; 27-28),⁶ uz općenite karakteristike keltske civilizacije tog razdoblja ipak postojale jake lokalne specifičnosti pojedinih keltskih zajednica.

Željko Tomičić je keltsko groblje u Zvonimirovu pripisao plemenskoj zajednici Tauriska (1999: 180). Kasnije autori, usprkos ukazivanju na najbolje paralele zvonimirovskog keltskog groblja s onima u istočnoj

Sloveniji, stavljaju pripadnost Tauriscima pod upitnik (Majnarić-Pandžić 2001: 88; Tomičić et al. 2002: 73).

Dio grobnih priloga svjedoči o utjecajima s prostora Skordiska i iz prostranstava Transdanubije te, na tom graničnom prostoru između plemenskih zajednica Tauriska i Skordiska, ostavlja otvorenu mogućnost postojanja neke samostalnije keltske zajednice povezane sa starijim autohtonim stanovništvom.

Prostoručno izrađeni kantharosi iz grobova u Zvonimirovu pripisuju se starosjedilačkom stanovništvu (Tomičić 2002: 73), a dio materijala, kao npr. kantharosi, (helenističke) posude s dvije ručke, keramičkoj proizvodnji Skordiska, gdje je to omiljeni tip posuda (Sladić 1986; Jovanović&Jovanović 1988; Dizdar 2001).

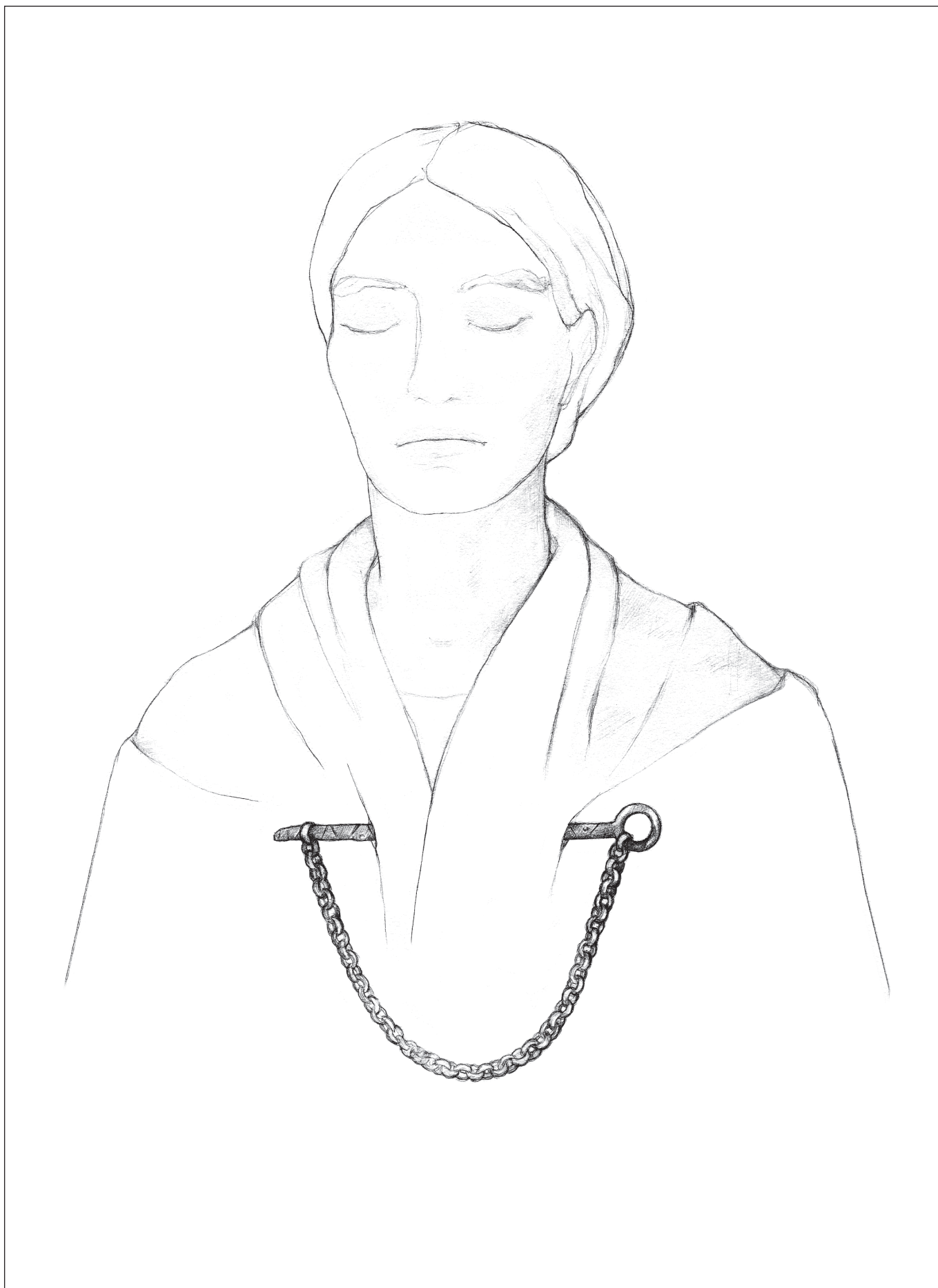
Istini za volju, u srednjolatskim kontekstima na prostoru Tauriska, posude s jednom, dvije (Novo Mesto-Kandija gr. 40 - Guštin 1984: T. 46/2; Knez-Szabo 1981; Brežice gr. 9 - neobjavljeno; Murska Sobota-Nova tabla - neobjavljeno) ili čak tri ručke (Novo Mesto-Kapiteljska njiva gr. 641 - Križ 2001, 14, kat. br. 414), predstavljaju iznimke, poznate samo u pojedinim primjercima. One se čak i u izričito kasnolatskim oblicima i kontekstima javljaju samo pojedinačno na nalazištima Podbočje (Guštin & Cunja & Predovnik 1991: sl. 8/ 18), Novo Mesto-Beletov vrt 80, 129 (Knez 1992: T. 30/7; 46/9), Stična (Gabrovec 1994: T. 11/6), Mengeš (Keltoi 1983, sl. 36) i Murska Sobota-Nova tabla (neobjavljeno).

Od karakterističnih keltskih oblika i faktura autori povezuju pojavu lonaca s pečatnim koncentričnim krugovima povezanim girlandama, s keramičkom proizvodnjom keltskih rodova Transdanubije (Tomičić 2002: 73). Pečatirani krugovi, rjeđe girlande, istovremeno se pojavljuju u nekoliko primjeraka i na teritoriju Tauriska: Stična, naseobina (Schwapach 1971); Zagorica (neobjavljeno); Novo mesto-Kapiteljska njiva gr. 300, 539 (Križ 2001, kat. br. 222, 389); Brežice gr. 28 (Božič 1991: 473), ali u većem broju i kod drugih istočnokeltskih plemena, npr. kod Skordiska (Sladić 1986: T. 6/1; 9/7; 49/5; Dizdar 2001: T.1/6; 35/6).

Željezne i brončane fibule u Zvonimirovu su tipične predstavnice srednjolatske sheme s jednom ili dvije kuglice na prebačenoj nožici i spoju nožice s lukom. One se možda mogu nadovezati na fibule mokronoške skupine više nego na druge prostore (Majnarić-Pandžić 2001: 86). Istupaju srebrne fibule istog tipa iz grobova 38 i 42 (Tomičić 2002, 73), što već pojavom srebra nagovještava razvijeni stupanj LT C.

Par emajliranih fibula iz groba 12 u Zvonimirovu, je oblikom i izradom jedinstven i već je Nives Majnarić-Pandžić uputila na poznate srednjolatske primjere fibula s ukrasom od emajla iz nalazišta Sremski Karlovci i Boljevci (2001: 86). Brojne fibule srednjolatske

⁶ Vidi i kartu zapadne zajednice na prostoru austrijske Štajerske i Koruške, proširenu s 18 lokaliteta, ali bez popisa nalazišta (Lippert 1992: Abb. 7; Taf. 6).

Sl. 3 *Rekonstrukcija upotrebe kopče tipa Brežice (crtič Iva Petarčec).*

sheme s emajlom poznate su s područja Skordiska (Popović 2002: 352-354, Pl. 2: 6-10; 31, 3-10), a jedan vrlo sličan primjerak, zajedno s brojnim fibulama ranolatenske sheme, čak s ilirskog teritorija, u grobu kneginje iz nekropole Breza kod Sarajeva (Paškvalin 2002: T. 4: 4).⁷

Na teritoriju Tauriska su srednjolatenske fibule s emajlom vrlo rijetke, poznate npr. iz groba 295 Novo Mesto-Kapiteljska njiva (Križ 2001: 14, kat. br. 220; emajlom su bile ukrašene vjerojatno i fibule kat. br. 163, 343). Jedan primjer tog tipa potječe i iz nekrope Novo Mesto-Kandija.⁸ Fibule s ukrasom od emajla s uskim trokutastim plosnatim lukom iz Zvonimirova tipološki se nalaze između fibula srednjolatenske sheme sa četverokutnom pločicom, ukrašenom raznobojnim emajlom i poznatim vrlo razrađenim kasnolatenskim emajliranim fibulama iz Donje Doline (Marić 1964: T. 20/14), Gomolave (Jovanović&Jovanović 1988: sl. 17; T. 43/2), Šmarjete (Guštin 1984, Beilage 1/81), a u tu grupu možda možemo uvrstiti i fibulu iz Vinice (Guštin 1977: T. 1: 11).

Brončane člankovite pojase s kopčama u obliku konjskih protoma iz grobova 36, 42 i 46 autori povezuju s prostorom Transdanubije (Tomičić 2002: 73), iako se oni pojavljuju u nekoliko primjera zapadnog tipa, osobito poznatog na grobljima Bavorske, na prostorima Tauriska (Brstje, Valična vas: Keltoi 1983, sl. 34; 47), Novo Mesto-Kapiteljska njiva gr. 502 (Križ 2001, kat. br. 318); Novo mesto, iz groba (Knez 1992: T. 105) i Skordiska (Popović 2002: Pl. 1; 2: 1-5) u zajedničkom obliku (usporedi sa Challet 1992: 73-107, fig. 67).

Među izrazitim karakteristikama keltske muške nošnje između Istočnih Alpa i Zapadnog Balkana tj. kod Tauriska, u ranom srednjem latenu su prepoznatljivi željezni pleteni pojasevi tipa Brežice (Božič 1999: 196). Kasnije u razvijenom srednjem latenu za taj prostor značajne su i pojase garniture od obruča s prstenastom kopčom s jezičastim produžetkom i uzdignutim dugmetom na kraju, poznate osim iz Zvonimirova gr. 12 (Majnarić-Pandžić 2001: T. 10/1-3, 5) još iz Slatine v Rožni dolini gr. 1b, 10 i 13 (Pirkmajer 1991: 35-38, 59-66, 88-91) i Dobove gr. 23 (Božič 1987: T. 87/7-10; Jovanović 2002: Fig. 75).⁹

U kombinaciji s pojasnim ganturama često nailazimo na profilirani željezni kolut s dva kuglasta zadebljanja kao npr. u gr. 12 u Zvonimirovu (Majnarić-Pandžić 2001: T. 10/4), poznat i iz neočuvanih grobnih

cjelina iz Sremskih Karlovaca i Surčina (Majnarić-Pandžić 1970: T.40/1-3; 49/4) a i iz gr. 194 u Novom Mestu-Kapiteljska njiva (Križ 2001, kat. br. 147) i gr. 1b i 10 (Pirkmajer 1991, kat. br. 34, 60).¹⁰

Za prostor Tauriska karakteristične su staklene narukvice, u Zvonimirovu pronađene u većem broju (Tomičić 2002: 68). U taj sklop karakterističnih predmeta ženske nošnje svrstavamo i manji obruč s bradavicom iz gr. 12 iz Zvonimirova (Majnarić-Pandžić 2001: T. 10/6) poznat i iz ženskih grobova na nalazištima Brstje, Spodnja Slivnica, Mokronog gr. 6 (Guštin 1977: T. 11/1; 14/1; 15/3; Božič 1999/197).

Značaj keltskoga groblja u Zvonimirovu kronološki i etnički je izvanredno zanimljiv. Prema do sada objavljenim nalazima, zastupljeni su prije svega grobovi iz stupnja Lt C2 kao npr. grobovi 9, 12, 16, 18, 47 - 50 (Tomičić 2002). Bez poznavanja cjeline, čini se da groblje u Zvonimirovu materijalom i vremenski odgovara npr. nekropoli Slatina v Rožni dolini blizu Celja, a i grobovima 5 i 23 u Dobovi. Za usporedbu, taj stupanj razvijenog latena je u istočnoj grupi, tj. kod Skordiska, zastupljen s vrlo malo karakterističnih pojedinih nalaza (Božič 1987: 880). Među malobrojnima još uvijek je najistaknutiji stari nalaz groba s ukopom dva ratnika i pripadajućim kolima iz Odžaka (Guštin 1984a), koji bi trebao biti kronološki istovremen grobu 15 iz Zvonimirova sa 4 obruča od kola i ratničkom opremom (Tomičić 2002: 73), što će biti jasnije, kad materijal bude objavljen.

Kopča tipa Brežice jedan je od brojnih elemenata koji povezuju keltsku nekropolu u Zvonimirovu s grobljima mokronoške grupe, prije svega sa srednjolatenskim grobnim inventarima u Novom Mestu, Dobovi, Slatini v Rožni dolini kao i s još većinom neobjavljenim grobljima iz Brežica i Zagorice (Vičić et al. 2002). Unatoč elementima, kao što su npr. kantharosi, fibule s emajlom, keramika s pečatnim ukrasom, razrađeni profilirani obruč (Majnarić-Pandžić 2001. T. 4-5; 7/1; 10/4), nekropola u Zvonimirovu je i zbog karakteristične ženske nošnje i kopče tipa Brežice vjerojatno krajnja istočna točka šire plemenske zajednice Tauriska (Guštin 1996; Božič 1999), čija se jezgra u okviru mokronoške grupe nalazi u istočnoj Sloveniji. Iznimke, odnosno pojedini importirani predmeti u grobnim inventarima logični su jer dokazuju svakodnevni dodir keltskog življa iz Zvonimirova sa susjednim istočnokeltskim plemenima u Transdanubiji, a osobito s obližnjim Skordiscima.¹¹

⁷ Za sintezu o fibulama s emajliranom pločicom vidi Beldiman 1993.

⁸ Fibula je neobjavljena i nalazi se u Dolenjskom muzeju u Novom Mestu.

⁹ Garnitura za nošenje mača, sastavljena od obruča i kopče, pripada kronološki vodećim elementima u brojnim muškim grobovima na prijelazu, npr. Münsingen gr. 183 (Hodson 1968: Plate 85, 170-b-e), ali prije svega u stupnju Lt C2, srednjoeuropskog prostora kao npr. Vevey, gr. 26 (Martin-Kilcher 1981: 146, Abb. 33/1a-d) i Darnsheim gr. 6 (Fischer 1967: Abb. 3/10-13).

¹⁰ Usporedi sa sličnim obručima iz La Tène (Vouga 1923: Pl. 8/12-23).

¹¹ Zahvaljujem Draganu Božiču za strpljiv pregled ovog teksta i važne upute.

POPIS LITERATURE

- Beldiman 1993 C. Beldiman: Fibule da schema Latène C cu placa emailata din Romania. *Apulum* 27, 1990-1993, 181-188
- Božič 1981 D. Božič: Relativna kronologija mlajše železne dobe v jugoslovanskem Podonavju. *Arh. vest.* 32, 315-347
- Božič 1987 D. Božič: Keltška kultura u Jugoslaviji. Zapadna grupa. - U: *Praistorija jugoslavenskih zemalja 5, Željezno doba*. Sarajevo, 855-897
- Božič 1991 D. Božič: I Taurisci. - U: *I Celti*. Milano, 471-477
- Božič 1993 D. Božič: O latenskih najdbah na območju Ptujja. - U: *Ptujski arheološki zbornik*. Ptuj, 189-204
- Božič 1999 D. Božič: Die Erforschung der Latènezeit in Slowenien seit Jahr 1964. *Arh. vest.* 50, 189-213
- Božič 2001 D. Božič: Ljudje ob Krki in Kolpi v latenski dobi. *Arh. vest.* 52, 181-198
- Chalet 1992 V. Chalet: *Les Celtes et l'émail*. Paris
- Dizdar 2001 M. Dizdar: *Latenska naselja na Vinkovačkom području*. Zagreb
- Dular 1978 J. Dular: *Podzemelj. Katalog najdb.* Ljubljana.
- Fischer 1967 F. Fischer: Alte und neue Funde der Latène-Periode aus Württemberg. *Fundberichte Schwaben* N.F. 18/1, 61-106
- Gabrovec 1966 S. Gabrovec: Srednjelatensko obdobje v Sloveniji. *Arh. vest.* 17, 169-242
- Gabrovec 1994 S. Gabrovec: *Stična I. Naselbinska izkopavanja*. Ljubljana.
- Guštin 1977 M. Guštin: Relativna kronologija grobov mokronoške skupine. - U: *Keltske študije*. Brežice, 67-103
- Guštin 1981 M. Guštin: Keltische Gräber aus Dobova, Slowenien. *Arch. Korrespondenzblatt* 11, 223-229, T. 45-48
- Guštin 1984 M. Guštin: Die Kelten in Jugoslawien. Übersicht über das archäologische Fundgut. *Jahrbuch RGMZ* 31, 305-363, T. 46-50
- Guštin 1984a M. Guštin, Prazgodovinski vozovi na ozemlju Jugoslavije. - U: *Keltski voz* (M. Guštin, L. Pauli, eds.). Brežice, 111-132
- Guštin 1996 M. Guštin: Taurisci - Verknüpfung der historischen und archäologischen Interpretation. - U: *Die Kelten in den Alpen und an der Donau* (E. Jerem, A. Lippert, eds). Budapest-Wien, 433-440.
- Guštin&Cunja&Predovnik 1993 M. Guštin & R. Cunja & K. K. Predovnik: *Podbočje*. Brežice.
- Hodson 1968 F. R. Hodson: *The La Tène Cemetery at Münsingen-Rain*. Bern.
- Hyundai 1942 I. Hunyadi: *Die Kelten im Karpatenbecken*. Budapest.
- Jovanović 2002 A. Jovanović: Dobova 23. - U: *Gli echi della terra. Cultura celtica in Friuli. Dati materiali e momenti dell'immaginario* (M. Guštin, P. Egidi, M. Gergolet, eds.). Katalog izložbe. Pisa, 78-79, Fig. 74-76
- Jovanović 1987 B. Jovanović: Keltška kultura u Jugoslaviji. Istočna grupa. - U: *Praistorija jugoslavenskih zemalja 5, Željezno doba*. Sarajevo, 815-854
- Jovanović 1992 B. Jovanović: Dolazak Kelta na Balkan. U: N. Tasić (ed), *Skordisci i starosedeooci u Podunavlju*. Beograd.
- Jovanović&Jovanović 1988 B. Jovanović & M. Jovanović: *Gomolava. Naselje mlađeg gvozdenog doba*. Novi Sad - Beograd.
- Keltoi 1983 *Keltoi. Kelti in njihovi sodobniki na ozemlju Jugoslavije*. Ljubljana.
- Knez 1977 T. Knez: *Kelti v Novem mestu*. Razstavni katalog. Novo mesto.
- Knez 1992 T. Knez: *Novo mesto II. Keltško-rimsko grobišče Beletov vrt*. Novo mesto.
- Knez & Szabo 1981 T. Knez & M. Szabo: Ein keltischer Kantharos aus Novo mesto. *Arch. Iug.* 20-21, Beograd 80-88
- Križ 1999 B. Križ: Mlađše železnodobno grobišče na Kapiteljski njivi v Novem Mestu. *Varstvo spomenikov* 39, 28-45.
- Križ 2001 B. Križ: *Kelti v Novem mestu*. Novo mesto.
- Lippert 1992 A. Lippert: Ein latènezeitlicher Opferplatz in Teurnia bei Spittal an der Drau. - U: *Festschrift zum 50jährigen Bestehen des Institutes für Ur- und Frühgeschichte der Leopold-Franzens-Universität Innsbruck*. Bonn, 285-304.
- Majnarić-Pandžić 1970 N. Majnarić-Pandžić: *Keltško-latenska kultura u Slavoniji i Srijemu*. Vinkovci.
- Majnarić-Pandžić 2001 N. Majnarić-Pandžić: Grob ratnika Lt 12 iz srednjelatenskog groblja u Zvonimirovu kod Suhopolja u Virovitičko-podravskoj županiji. *Prilozi Instituta za arheologiju* 18, Zagreb, 83-101
- Marić 1964 Z. Marić: Donja Dolina. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu* 19, Sarajevo, 5-128
- Martin-Kilcher 1981 S. Martin-Kilcher: Das keltische Gräberfeld von Vevey VD. *Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte* 64, 107-156
- Paškvalin 2002 V. Paškvalin: Inhumirani grob žene na Kamenjači u Brezi, nekropoli predrimskih Dezidijata. *Godišnjak, Centar za balkanološka ispitivanja, knjiga* 32, 329-361
- Pavišić 1997 I. Pavišić: Groblje mlađeg železnog doba (keltško-latenske kulture). - U: Ž. Tomičić, *Zvonimirovo i Josipovo. Groblja starohrvatskog doba u Virovitičkoj-podravskoj županiji*, Zagreb - Virovitica, 62-65 (68)
- Pirkmajer 1991 D. Pirkmajer: *Kelti na Celjskem*. Celje.
- Pittioni 1954 R. Pittioni: *Urgeschichte des österreichischen Raumes*. Wien 1954.
- Popović 1988 P. Popović: *Novac Skordiska*. Beograd.

- Popović 1992 P. Popović: Scordisci od pada Makedonije do rimskog osvajanja 95-110. U: N. Tasić (ed), *Skordisci i starosedeoeci u Podunavlju*, Beograd.
- Popović 1993 P. Popović: The territories of Scordisci. *Starinar* n. s. 43-44, 1992-1993, Beograd, 13-21
- Popović 2002 P. Popović: Enamel and Scordisci. *Godišnjak*, Centar za balkanološka ispitivanja, knjiga 32, 349-361
- Sekelj-Ivančan&Belaj 1998 T. Sekelj-Ivančan & J. Belaj: Probno sondažno iskopavanje u selu Zvonimirovu godine 1998. *Obavijesti HAD-a* 30/3, 112-117
- Schwapach 1971 F. Schwapach: Stempelverzierte Latènekeramik aus den Ringwall von Stična. *Arh. vest.* 21-22,1970-1971, Ljubljana, 237-252
- Sladić 1986 M. Sladić: *Keramika Skordiska*. Beograd 1986.
- Smodič 1940 A. Smodič: Nove latènske najdbe na Dravskem Polju. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 35, 1-25, Priloga, sl. 1-5
- Todorović 1972 J. Todorović: *Praistorijska Karaburma I. Nekropola mladeg gvozdenog doba*. Beograd.
- Tomičić 1994 Ž. Tomičić: Istraživanja srednjovjekovnog groblja Zvonimirovo - Veliko polje u Virovitičko-podravskoj županiji. *Obavijesti HAD-a* 26/2, 61-64
- Tomičić 1999 Ž. Tomičić: *Panonski periplus, arheološka topografija kontinentalne Hrvatske*. Zagreb, 177, sl. 8.
- Tomičić 2000 Ž. Tomičić: Zvonimirovo - Veliko polje. Sumarni prikaz i osvrt na postignuća sustavnih zaštitnih arheoloških istraživanja u razdoblju od 1993. do 2000. *Obavijesti HAD-a* 32/3, 80-87
- Tomičić 2002 Ž. Tomičić: Istraživanja kulturnog kontinuiteta na primjeru groblja Zvonimirovo - Veliko polje. *Histria Antiqua* 8, Pula, 385-394
- Tomičić et. al. 2002 Ž. Tomičić & M. Dizdar & T. Tkalčec & D. Ložnjak: Zvonimirovo - Veliko polje. Rezultati istraživanja groblja latenske i bjelobrdske kulture godine 2001. i 2002. godine. *Obavijesti HAD-a* 34/3, Zagreb, 67-75
- Vičić et al. 2002 B. Vičić & B. Slapšak & D. Grosman & A. Gaspari & P. Novaković: Zagorica pri Velikem Gabru - rimskodobna in zgodnjerednjeveška naselbina. - U: *Zgodnji Slaveni* (M. Guštin, ed.), Ljubljana, 94-103
- Vinski-Gasparini 1959 K. Vinski-Gasparini: Keltski ratnički grob iz Batine. *Arheološki radovi i rasprave* 1, 1959, Zagreb, 281-297
- Vouga 1923 P. Vouga: *La Tène*. Leipzig.

SUMMARY

A CONTRIBUTION TO THE KNOWLEDGE ABOUT TAURISCIAN WOMEN WEAR
A Maiden burial from the Lt 12 grave in Zvonimirovo at Suhopolje

Key words: Brežice type buckle, woman wear, Taurisci

From the Celtic burial site Zvonimirovo triple grave 12 was exposed (Majnarić Pandžić 2001). Besides remains of warrior equipment and some pieces of women wear including also an iron chain belt, the grave revealed another very characteristic 'stick shaped pendant' with a chain.

Grave 12 is dated to LT C2, and according to anthropological analyses of burnt bones a man, a child, and another juvenile person were buried here. According to Majnarić Pandžić, considering the grave goods this juvenile person could be defined as most probably female.

The topic of our discussion is mainly focused on the appearance of the 'long stick shaped pendant' with a chain (Fig. 1:9), the type of artefact well known in several La Tene sites. (Fig. 1-3). Closest similarities can be found in various Slovenian sites. 8 graves containing these pendants were found in Brežice; in the well known grave 49 (Fig. 1: 1; Guštin 1984, Fig. 18) as well as in other graves (Fig. 2). Other similarities are represented by grave 26 in Dobova (Fig. 1: 2, Guštin 1984, Fig. 20), grave 149 in Novo mesto - Kapiteljska njiva (Fig. 1:8; Križ 1999, Pg. 41: 5; Križ 2001, Cat. No. 145-148), graves 1a and 11 in Slatina in Rožna Dolina (Fig. 1: 4; Pirkmajer 1991, T. 5: 28; 12: 82) and by the grave 18 in Murska Sobota-Nova tabla (Fig. 1: 3, unpublished). Two of the 'long stick shaped pendants' are known from the Celtic-Roman cemetery in Formin (Fig. 1: 5-6; Smodič 1940, 20, Fig. 4: 31, 32) also, however without any relevant grave inventories. Some similar artefacts, which differ from those listed above by the way of making and possibly by their function also, were discovered outside this territory: in the destructed graves in Kleinhöfen in Gradiščansko (Fig. 1: 10; Pittioni 1954, 684, Fig. 473: 10) and in graves in Perkát in Hungary (Fig.1: 9; Hunyadi 1944, Fig. 20: 7).

The appearance of stick shaped pendants with a ring and a chain, can be traced primarily through the whole middle Latene period. Grave inventories in Brežice 49, Slatina 1a, Murska Sobota-Nova tabla 18, Novo mesto - Kapiteljska njiva 194, as well as some grave finds from the Kleinhöflein site, belong to stage LT C1. Stage LT C2 is defined by graves from Dobova 26, Slatina 11 and Zvonimirovo 12. A bossed ring from grave 23 in Brežice already announces the late Latene period.

According to most of the artefacts which have a chain adjusted to the needle hole or have at least a first chain ring, a long stick shaped needle and a chain adjusted to the needle hole form a set. It is a so called safety pin, which prevents unbuckling of needled fabric or leather. A strong

and long needle with a safety chain was used for buckling heavy coats. Without any exception these specific needles were made of iron. That indicates that the function (firm buckling) was prior to ornamental purposes. According to numerous artefacts from grave inventories in Brežice, we named this type of the combined buckle the *Brežice type buckle*.

Along with the definition of buckles for buckling heavy coats, we are further using this opportunity to stress out another very special artefact - the massive bronze dress-pin: 20 to 30 cm long, with a big open head, in some cases ornamented with incisions on top, slightly twisted base and with a deliberately bent flat ending. These pins appear in Podzemelj and Vinica graves (Božič 2001, 181ss, 187, Map on page. 20, List on page 192) and belong to Lt C2, possibly also to D1 (Božič 1987, 866; Božič 2001, 186-187). Regarding the size, strength and primitive bending at the end of the flat part, it appears that these dress-pins had the same function as the Brežice type buckles - namely for buckling heavy coats. The characteristic bent ending might hint at the idea of a one-time-only use of these dress-pins. Therefore we can conclude that they were only used for binding together burial clothing.

In chronological and ethnical sense the Zvonimirovo Celtic graves show an extremely interesting character. According to the finds published up to now, in this site the Lt C2 dated graves like 9, 12, 16, 18, 47 - 50 (Tomičić 2002) are predominant. Although we are still lacking complete knowledge of the cemetery, it seems that Zvonimirovo shows a very similar material and time scheme to e.g. Slatina necropolis in Rožna dolina near Celje, as well as to graves 5 and 23 from Dobova. In the eastern group, at the Scordisci, this phase of fully developed La Tene is represented by a very small number of finds (Božič 1987, 880). Among them, an early excavated grave with two warriors buried along with a carriage from Odžak is standing out (Guštin 1984a). This grave is supposed to be chronologically even with grave 15 from Zvonimirovo, which contains 4 carriage rings and some warrior equipment (Tomičić 2002, 73).

The Brežice type buckle (Fig. 1) is one of the numerous elements that connect the Celtic necropolis from Zvonimirovo with the Mokronog group cemeteries, mostly with the middle La Tene grave inventories from Novo Mesto, Dobova, Slatina in Rožna dolina as well as with most of the unpublished graves from Brežice and Zagorica (Vičič et al. 2002). That indicates that the Zvonimirovo necropolis, according to the characteristic women wear and the Brežice type buckle, most probably stands out as the outmost eastern point of the wider tribal community of Taurisci (Guštin 1996; Božič 1999).

Translated by B. Ravnik